

mindenhol érvényesült a finom gyűjtői ízlés. Bár biztosan nem rendelkezett nagy mestereket felvonultató jelentős galériával, de az ötvöstárgyak, arany- és ezüstművek, textíliák, könyvek és fegyverek gyűjtése terén lépést tarthatott a nagy bécsi arisztokrata családokkal.

Végül fontosnak tartom még egy dolog tisztázását, már csak azért is, mert több nem művészettörténeti tanulmányban is tévesen szerepelnek bizonyos adatok. A fraknoi vár jelenleg az Esterházy Privatstiftung tulajdonában van. A várat 2005-ben nyitották meg a látogatók előtt, és az ott látható tárházi termet és a benne lévő tárgyakat az idegenvezetők, illetve az ottani kiadványok az egyetlen, eredeti helyén megőrzött európai Kunstkammerként aposztrofálják. Buzási Enikő és Kiss Erika kutatásai éppen arra világítanak rá, hogy Fraknón Esterházy Pál idejében *nem volt* Kunstkammer, azok a tárgyak (kitömött állatok, természeti csodák, naturáliák, modellek stb.), ame-

lyek ma ott a szekrényekben, mennyezetre függesztve láthatók, még 1721-ben is jórészt Kismartonban voltak, és csak Esterházy Pál halála után, valamikor a 18. században kerültek Fraknóra, tehát a jelenlegi kiállítás mögül éppen a történeti hitelesség hiányzik.

Az eltérő nézőpontú, sokféle témát fellelő, egymást jól kiegészítő tanulmányok nem lineáris olvasmányként szolgálnak, hanem arra, hogy szemezzünk a herceg életéről és életművéről szóló írásokból. A kiolvasható eredmények a kötetet a korszak és Esterházy Pál kutatói számára megkerülhetetlenné teszik. Ugyanakkor aligha kétséges, hogy az életmű – amely egyetértve Ács Pál előszóiban olvasható megállapításával, „örök metamorfózis volt” – értékelése a 300 év elmúltával és ennek a tisztelő kötetnek a megjelenésével sem zárulhat le.

Viskolcz Noémi

(Esterházy Károly Főiskola)

„Édes érzékenység”

Tanulmányok Ányos Pálról

Szerkesztette Pintér Márta Zsuzsanna, Budapest–Veszprém, Gondolat Kiadó–Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar, 2014, 220 l.

Ányos Pált az irodalomtörténet a magyar szentimentális, érzékeny vagy érzelmes költészet első jelentős képviselőjeként tartja számon. Olyan költőként, aki ugyan még sok szállal kapcsolódik a barokk kultúrához, de a barokk költészethez képest mindenképpen új minőséget hozott létre. Személye és művei iránt az utóbbi negyedszázadban élénkülő filológiai érdeklődés

tapasztalható. 1994-ben a veszprémi Vár Ucca Tizenhét negyedévkönyv tett közzé Ányos-számot, mely egy csokorba gyűjtötte az Ányosra vonatkozó legfontosabb régebbi és újabb irodalomtörténeti értékeléseket. Jankovics József és Schiller Erzsébet 2007-ben Ányos verseinek, szépprózai műveinek és leveleinek új, minden eddiginél pontosabb kiadását tették közzé, majd

két évvel később Ányos egyházi beszédeit adták ki.

A Pintér Márta Zsuzsanna által szerkesztett új Ányos-tanulmánykötet gerincét a 2011-ben, a költő születésének 255. évfordulója alkalmából a veszprémi Pannon Egyetemen tartott Ányos-konferencia előadásainak írott változata adja. A kötet azonban több, mint konferenciakiadvány: összegzésre, az Ányos-kutatás aktuális állásának bemutatására törekszik, s ezért szerepelnek benne korábban máshol már publikált, de az utóbbi években keletkezett Ányos-tanulmányok is.

A tanulmányok sorát Bíró Ferenc *Ányos Pál és örökösei* című írása nyitja. Ez érthető, hiszen ez idáig Bíró foglalkozott a legbehatóbban Ányos költészetével, *A fiatal Bessenyei és íróbarátai* című monográfiában részletesen elemezve Ányos viszonyát az érzékenység Bessenyeinél megjelenő változatához. Jelen kötetben szereplő tanulmánya nem az érzékenység problematikáját tárgyalja. Arra mutat rá, hogy Ányos jelentősége eszme- és költészettörténeti szempontból elsősorban nem az érzékenység tematikájának megjelenésében keresendő, hanem történetiszemléletében: kortársaira és közvetlen utókorára ezáltal hatott leginkább. A gondolatmenet szervesen kapcsolódik *A fiatal Bessenyei és íróbarátaiban* megfogalmazott tételekhez, de jelentősen továbbfejleszti azokat. Bíró ezúttal azt az Ányosnál megjelenő új koncepciót állítja középpontba, amely a nemzet fogalmát a hazafiúi érdemre alapozza, a nemzet emlékezetébe való bekerülést az érdemtől teszi függővé. Ányos nemcsak a nemzetfogalmat alakítja át, hanem azáltal, hogy a nemzeti emlékezet elsődleges letéteményesének a költészetet tekinti, a bárdköltő szerep megvalósítása felé is megteszi

az első lépést. A tanulmány arra is rámutat, hogy e koncepció igen sikeres volt, s az érdemdús emberek közösségének képzete – habár némiképp módosult formában – megtalálható Batsányi Jánosnál és Virág Benedeknél is. A nemzeti múlthoz való viszonyt és a nemzetfogalmat középpontba állítva Bíró újfajta összefüggések keretébe illeszti Ányos költészetét.

A kötetbeli többi tanulmány három tematikus csoportba rendeződik. Egy részük Ányos életrajzára vonatkozóan közöl új adatokat, illetve egyes szövegek filológiai kérdéseit vizsgálja, több esetben korrigálva a szakirodalom eddigi megállapításait. Jankovics József és Schiller Erzsébet *Fragmentumok Ányos Pál életrajzához* című tanulmánya korabeli források, eddig feltáratlan levéltári anyagok közlésével gazdagítja a költő életviszonyairól eddig kialakult képet. Labádi Gergely bravúros mikrofilológiai nyomozással tárja fel, hogy az eddig Ányos szerzeményének tekintett *Az Ifjuságnak hivataljáról* című vers eredeti változatát valójában Naláczy József írta. Szelestei N. László az *Énekek könyve* című egyházmegyei énekeskönyvként közreadott gyűjteményt elemzi, Császár Elemérrel szemben amellet érvelve, hogy Ányos nem pap-költő barátai segítségével, hanem önállóan állította össze a részint fordításokat, részint önálló szerzeményeket tartalmazó gyűjteményt.

Jankovics Józsefnek és Schiller Erzsébetnek a kötetben szereplő második tanulmánya két ismeretlen Ányos-szövegre hívja fel a figyelmet: a Buda visszafoglalása alkalmából tartott prédikációra, illetve a Mária Terézia halálára írt epitáfiumra. Utóbbi ugyan csak töredék, verskezdemény, de ebben a formájában is egyértelműen tanúskodik Ányos Mária Terézia iránti rajongásáról, s így jól ki-

egészíti a költő politikai felfogásáról más művei, elsősorban a *Kalapos király* alapján eddig kialakult képet. E blokk leginkább elgondolkodtató írása Pintér Márta Zsuzsannaé: *Három dokumentum Ányos Pál iskolaéveihez*. Szerzője korabeli színlapok segítségével kimutatja, hogy Ányos 16–17 éves pápai diákként több történeti tárgyú színdarab bemutatásában is részt vett, sőt azok főszereplője volt. Pintér érdekes feltevése szerint talán ez, vagy legalábbis részben ez az élmény is motiválta Ányosnak a pálos rendbe való belépését.

A tanulmányok második nagyobb csoportja Ányos kulturális beágyazottságát, kapcsolatait, műveinek recepcióját tárgyalja. Egyed Emese Ányos és Barcsay episztoláinak elemzésével a két költő közötti baráti viszony történetét rajzolja meg, rámutatva a művelődésről, a civilizációról való gondolkodásuk filozófiai kontextusára is. Demeter Júlia Ányos Pál és a színház kapcsolatát elemzi, aprólékosan összegyűjtve mindazon utalásokat a költő különböző műveiből, amelyek valamely a maga korában népszerű drámai mű ismeretét jelzik. A felvilágosodás kori színháztörténetben járatlan mai olvasó számára nehezen értelmezhető hivatkozások megvilágításával Demeternek sikerül bizonyítania, hogy Ányos olvasmányai között voltak érzékeny szomorújátékok is. Pintér Márta Zsuzsanna második tanulmánya egy Ányos-vers érdekes vándorlását, kontextusváltását tárja fel. A kéziratos hagyományozódást vizsgálva arra mutat rá, hogy Ányosnak a kortársak által kedvel másolt verseinek egyike egy korabeli drámába is bekerült. A csak kéziratos formában fennmaradt, s az irodalomtörténet által eddig nem méltított szomorú- vagy érzékenyjáték szerzőjét Pintér azzal a Barczafalvi Szabó Dáviddal

azonosítja, aki *Siegwart* magyar fordítójaként ismeretes. Mint rámutat, Ányos feltehetőleg még a magyar fordítás megjelenése előtt, eredeti nyelven olvashatta a német kultuszregényt, s a regény hatására keletkezett verse (a Marianna halálán kesergő Siegwart panasza) került be a kéziratos drámába. A szöveg vándorlásának elemzése nemcsak a tematika iránti érdeklődésre vet fényt, hanem a korabeli szerzőknek az érzelmek nyelvi kifejezése terén tett erőfeszítéseit is jelzi.

A tanulmányok harmadik csoportjába egyes műveket vagy műfajokat értelmező írások tartoznak. Hermann Zoltánnak az *Érzékeny levelek*et elemző tanulmánya abból a téziszből indul ki, hogy Ányosra jelentős hatást gyakorolt a winckelmanni grácia-tan, s a költő érzékenysége is a grácia fogalma felől érthető meg. Ebből a nézőpontból az *Érzékeny levelek* olyan bonyolult szerkezetű szövegnek mutatkozik, amely a grácia-tan programnyilatkozataként és a földi gráciáknak való hódolásként egyaránt olvasható. Schiller Erzsébet itt újraközölt tanulmánya egy másik rejtélyes Ányos-művel, az *Érzékeny gondolatok* című ciklussal foglalkozik. Már az Ányos verseit 1907-ben kiadó Császár Elemér megjegyezte, hogy ezek talán fordítások, sőt, hogy talán „még a költemények eredetije sem önálló termékei a költői képzeletnek, hanem képekhez, esetleg képek sorozatához készült szövegek” (ÁNYOS Pál *Versei*, kiad. CSÁSZÁR Elemér, Bp., Franklin, 1907, 207). Schiller megállapítja, hogy a versciklus a kora újkori emblémáskönyveket idézi, és azt feltételezi, hogy egy vagy több ilyen emblémagyűjtemény ismeretében, azok által inspirálva készült. A tanulmány szerzőjének azonban sajnos nem sikerült olyan emblémáskönyv nyomára bukkania, amely Ányos forrásaként lenne azo-

nosítható, s olyan emblémát sem talált, amely megfeleltethető lenne a versciklus egyik vagy másik darabjának. Minthogy a versciklus egyes darabjai meglehetősen közhelyes képeket verselnek meg, az emblémáskönyvekben számos párhuzam található, továbbra is nyitott marad azonban a kérdés, milyen inspiráció alapján dolgozott Ányos.

Csehy Zoltán az *Alexis* című verset, Ányos egyetlen eklogáját teszi elemzés tárgyává. A szakirodalom eddigi ítéletével szemben amellet érvel, hogy nem elhibázott, esztétikailag értéktelen műről van szó, hanem olyan antikizáló karakterű eklogáról, mely nem a 18. század második felének német idillköltészete fényében, hanem Vergiliushoz, Faludihoz való viszonyában érthető meg. Érdekes – bár részletesen ki nem fejtett – megfigyelése a tanulmánynak, hogy Alexisnak a Vergilius második eklogájából vett alakja homoerotikus vonzalmak megjelenítésére is alkalmas lehetett. Polgár Anikó Ányos heroida-fordítását vizsgálva arra mutat rá, hogy Ányos Ovidius-átdolgozása átmenetként fogható fel Gyöngyösi és Dayka magyarítási eljárása között, amennyiben Gyöngyösinél nagyobb hűségre és könnyedebb verselésre törekszik. Némi csalódást kelt Csehy Zoltán és Polgár Anikó *Krisztus és Tritonia Pallas* című közös tanulmánya, amelynek bevezetése azt a reményt kelti az olvasóban, hogy új fénybe állítja az érzékeny költő és az egyházi szónok viszonyát. E célkitűzés azonban nem valósul meg, az írás nagyobb részét Ányos egy latin beszédének elemzése és a beszédhez fűzött filológiai kommentár teszi ki. Ányos (nem túl terjedelmes) szépprózai munkásságát a kötetben Brassai Zoltán tárgyalja, azt igyekezve bizonyítani, hogy az *Egy kisaszszonynak levele* beilleszthető a születő ma-

gyar nyelvű próza alakulásába, sőt fontos hozzájárulás ahhoz.

A kötetben szereplő írások nagyon különböző, de egymást jól kiegészítő nézőpontból veszik szemügyre Ányos műveit. Számos tanulmány az életmű kevéssé ismert szegmenseivel, eddig tüzetesebben nem elemzett művekkel foglalkozik, s a kötet írásai sok a költő életére és műveire vonatkozó új adatot és elemzési szempontot tartalmaznak. Az irodalomtörténet által eddig kevéssé méltatott műveknek az életmű értelmezésébe való bevonása, az elemzési szempontok bővítése és az új filológiai összefüggések feltárása egyaránt jelentős mértékben hozzájárulhat ahhoz, hogy Ányos Pált élesebb fényben lássuk s írói tevékenységét a maga komplexitásában ítélhessük meg.

Az „Édes érzékenység” összességében így alkalmas lehet arra, hogy Ányos munkásságának értelmezésébe olyan új szempontokat vezessen be, amelyek lehetővé teszik az 'érzékeny költő' irodalomtörténetben meggyökeresedett sematikus portréjának újragondolását. Talán ezért is némi hiányérzetet kelthet, hogy a kötetben nem találni az érzékenységnak a kötet címében is szereplő fogalmára vonatkozó explicit reflexiót. Az érzékenység kétségtelenül az Ányos által talán legtöbbit használt, s rá legjellemzőbb fogalom, a kötetet olvasva azonban nem minden esetben válik világossá, az egyes írások hogyan kapcsolódnak az érzékenység problémájához. Tekintettel a témák sokszínűségére, ez nem feltétlenül elvárható, de talán mégis hasznos lett volna a címben is szereplő eszme- és irodalomtörténeti fogalom jelentését tisztázni az olvasó számára.

A kötetet felületesen olvasva úgy tűnhet, hogy az érzékenység fogalmának

értelmezésében teljes konszenzus jellemző az irodalomtörténet-írásra, s az egyes tanulmányok inkább az érzékeny Ányos Pálról kialakított képet árnyaló, kiegészítő eredményeket közölnek. Alaposabban szemügyre véve azonban némi terminológiai feszültség érezhető. Bíró Ferenc Beszenyei és Ányos érzékenységének lényegét a „világ (sőt, a »hívások«) által nyújtott örömök iránt való fogékonyságként, a szenzualista ismeretelmélet antropológiai irányban való kiterjesztéseként” fogja fel, s elkülöníti az érzelmességtől mint irodalmi irányzattól (13). Pintér Márta Zsuzsanna viszont a Bíró által érzelmesnek nevezett regényeket – *Bácsmegeyey*, *Siegwart* – nevezi érzékenynek, s ez a kettség akár zavaró is lehet az olvasó számára. Talán nem lett volna haszontalan legalább a kötet bevezetőjében reflektálni az érzékenység fogalmának összetett voltára, az irodalomtörténet-írásban való alkalmazásának történetére, az utóbbi év-

tizedek irodalomtörténet-írásában megfogalmazódott különböző pozíciókra is.

A kötetben olvasható tanulmányok nem az irodalomtörténet-írás és az antológiák által leginkább favorizált verseket tárgyalják (*Egy boldogtalannak panaszai a halavány holdnál*, *Egy terhes álomtalan éjjelemkor*, *Kalapos király*), hanem inkább Ányos tájékozódásának és műveinek sokszínűségére irányítják a figyelmet. E sokszínűsége tekintettel felmerülhet a kérdés, vajon a sokféle érdeklődés hogyan kapcsolható össze az érzékeny költő alakjával? Vajon hogyan függ össze Ányos nemzetfogalma, egyházirodalmi tevékenysége, az antik irodalomhoz való kötődése az érzékenységgel? Jelen kötet sok érdekes új meglátást tartalmaz, s csak remélni lehet, hogy e részeredmények előbb-utóbb újabb szintézissé állnak össze.

Laczházi Gyula
(ELTE BTK)

Maczák Ibolya: Papírdarabok. Pilinszky János drámairói munkássága

Budapest, Balassi Kiadó, 2015, 236 l.

Az utóbbi év Pilinszky drámáival és színházi gondolkodásával kapcsolatos munkák tekintetében termékeny volt. Ez főképp azért szerencsés, mert eddig sem a színháztudomány, sem az irodalomtudomány nem foglalkozott alaposan ezzel a lírai hangvétellő, bonyolult szöveghagyományú, színházi környezetben nehezen érvényesíthető és befogadható szeptéval a Pilinszky-életműnek. Sepsí Enikő új kötetében (*Pilinszky János mozdulatlan színháza Mallarmé, Simone Weil és Robert Wilson*

műveinek tükrében, Bp., L'Harmattan-KRE, 2015 [Károli Könyvek]) a költészet és a színházi gondolkodás viszonyát elemzi. Végigvezeti az olvasót Pilinszky színházról való gondolkodásától indulva színházi, drámai kísérletein, figyelembe véve az európai, főképp a francia és az amerikai színháztudomány legújabb kutatásait.

Maczák Ibolya hiánypótló kötetét Pilinszky drámairói munkásságáról egy egészen más szempontból beszél. Első változata szakdolgozatnak készült a Szín-